

Tavallinen ihminen*

Poikkeustyöläinen työväenperinneharrastuksen näkökulmasta

PENTTI LEPONIEMI

1. Juurten ja arkielämän historian kaivamisesta

Olen ymmärtänyt, että juurten ja arkielämän historian kaivaminen on noussut suorastaan muoti-villitykseksi. Ja olen ymmärtänyt, että Suomessa on tässä hiukan myöhäissyntyisesti lähdetty seuraamaan ulkomaisia esikuvia — kuten monessa muussakin asiassa. Toisaalta kuitenkin olen aavistavinani, että tämä perinnesuuntautuminen on lyönyt läpi itsensä tehokkaammin kuin ilmiön syntymisen alkuperäismaissa. Siihen näyttäisi sisältyvän aikataavalla yleispoliittista ihmisen luomien makua. Tuntuu siltä, että on kyseessä järjestö kuin järjestö, haluaa se tukea jäsenistönsä — sanoisinko alamaistensa — iloksi tämän tyyppistä harrastustoimintaa. Onhan tuon tyyppinen toiminta jäsenläheistä palvelutoimintaa. Ihmiset ihan itse saavat sanoa, mitä ajattelevat maailman menosta.

Olen varsin vahvasti sitä mieltä, että neljänensuosisata sitten 1961 »tavallinen ihminen» tai jokamies olisi pitänyt nykyisenkaltaista paljasjalkatutkimukseksi nimettyä touhua kylähullujen harrasteluna. Kyllä tuolloin useimmat ihmi-

* Kirjoitus on lyhennetty ja uudelleenmuokattu versio tutkimussuunnitelmasta, joka on saanut avustusta opetusministeriön työväenperinteen ja kulttuurin taltiointimiseen varaamista varoista.

set tiesivät, mistä tulivat, mitä tulevaisuudelta ainakin toivoivat. On siis kysyttävä, ketkä ovat nostaneet tämän nykyisen harrastuksen järjestöjenkin tukemana polttopisteeseen. Ensinnäkin luulen, että heistä ensimmäinen ryhmä muodostuu todellisuuden vartijoista. Tällä tarkoitan suomalaisia ammattiajattelijaita: järjestöideologeja (= aatetehtailijoita) ja niinkutsuttuja tiedemiehiä, siis sellaisia henkilöitä, jotka joskus ovat olleet ymmärtävinään, mitä ihminen niisanotussa arkielämässään on ollut. Nyt tuo tavallinen »ihminen» on kadonnut näköpiiristä, hänet on löydettävä uudelleen. Muutenhan maailmankirjat menisivät sekaisin.

Ensi näkemältä viime vuosina virinnyt työväenperinneharrastus näytti minusta juuri sellaiselta tiedonhankintamuodolta, joka olisi joka suhteessa kannatettavaa ja tuettavaa toimintaa. Mutta toisaalta: Juurien selvittäminen sitoo ihmisen juuriinsa. Työläisen on oltava työläinen, talonpojan talonpoika jne. Tottahan toki ihmisen on ymmärrettävä, mistä hän on tullut, mutta on syytä kysyä, lisääkö tämä ihmisten keskinäistä ymmärrystä, ihmisen käsitystä itseään ympäröivästä maailmasta. Olen ymmärtänyt, että länsimainen kulttuuri- ja sivistysihanne on jo vuosisatoja ollut ihmisen vapautuminen luokan, säädyn ja paikkakunnan paineesta ja pakosta omaan yksilöllisyyteensä. Esimerkiksi ulkomaan-

matkat ovat luoneet edellytyksiä ihmisen maailmankatsomuksen avartumiselle, luoneet pakkoa määrittää omaa olemustaan ulkoapäin. Ettei kuitenkin vain olisi niin, että Suomessa esiintyvä perinneharrastus yksipuolisuudessaan pyrkii painamaan ihmistä takaisin säätyynsä.

2. Gallup-demokratiasta

En millään muotoa kuitenkaan, enkä missään tapauksessa, lähde myöskään kannattamaan tässä yhteiskunnassa vallitsevaa ja tätä yhteiskuntaa hallitsevaa yksilöllisyysajattelua. Gallup-kansanvalta on lyönyt itsensä läpi suomalaisessa yhteiskunnassa. Sen lähtökohta on — niin olen ymmärtänyt — että jokaisen ihmisen näkemys ja mielipide on mistä tahansa asiasta samanarvoinen. Tällaiset tiedonhankinta- ja tahdonmuodotusmekanismit tasapäistävät ihmisiä, luovat illuusioita »tavallisista ihmisistä», tuottavat vain hallitsijoiden tarvitsemaa tietoa, luovat valheellista mielikuvaa, että kansaa kuullaan tärkeissä asioissa. Myös tiedon pirstominen on vallankäyttöä. Ennenkuin ihmiseltä kysytään, sanoo jo terve järki, että on selvitettävä, mitkä ovat tiedon eväät. On toki niin, että jokainen ihminen on aina josakin asiassa maailman paras asiantuntija, mutta johdonmukainen tulos kaikkinaiseen tasarvoon vannovasta Gallup-kansanvallasta on, että tietävät hallitsevat tietämättömiä, tiivistetään vain tyhmyyttä.

3. Mitä pystyy näkemään, mitä ei

Itse olen ammatiltani palomies ja toimin Helsinki—Vantaan lentokentällä. Olen kotoisin ja syntyisin Hämeen sydänmaaseudulta, Luopioisista. Juureni eivät ole näin Suomen työväenluokan teollisissa kohduissa ja kehdoissa. Itse tunnen suorastaan suurempaa kiinnostusta maaseudun perintöä kuin työväen perinnettä kohtaan. Lähden kuitenkin siitä, etten tässä suhteessa ole kylähullu, ainutkertainen poikkeus, vaikken suostukaan astumaan nykymuotteihin. Epäilen ihmisten kykyä tuoda esiin omaa olemustaan. Onhan vanha viisaus, että ihminen kykenee näkemään rikan toisen, muttei malkaa omassa silmässään. Todellisuuden kaikinpuolinen ymmärtäminen vaatii tiettyä ulkopuolisuutta. Näin

myös tulkinta merkitsee astumista käsitellyn todellisuuden ulkopuolelle.

Eiköhän ihmisen periolemus ole ainakin ennen ollut, että ihminen peilaa omaa olemustaan erilaisuuden kautta. Avain ei ole samankaltaisuus, vaan toisenlaisuus. Näin varsinkin palomiesten osalta, jotka esim. sairaankuljettajina joutuvat eläytymään ties minkälaisen ihmisten ties minkälaisiin ongelmiin. Tämän olen kuitenkin henkilökohtaistanut yleiseksi ongelmakseni. Kiinnostukseni kohdistuu ihmisiin, jotka joutuvat jatkuvasti vaihtamaan todellisuuksiaan, ainoana tukenaan oma itsensä. Olen myös pyrkinyt pohtimaan, millaiset työläisryhmät ovat olleet nykyisten »kuutamomiesten» edeltäjiä niin maaseudulla kuin kaupungissa, merillä kuin maissa, Suomessa kuin siirtolaisina. Olen joutunut mielessäni lähestymään kysymystä, mikä on suomalaisen jätjän muotokuva ennen ja nyt. Sen haluan — koen velvollisuudekseni — nostaa julkiseen pohdintaan. Se on: mikä on tuottanut suomalaisen perusjätjän suorastaan lainsuojattomaksi tässä nykyisessä tavallisten ihmisten maailmassa eli koulutus-, kulutus-, kertakäyttö-, kulissiyhteiskunnassa.

4. Tutkimuskohde: keikkamiehet

Kiinnostukseni kohdistuu kadun varjoisalle puolelle. Niihin ihmisiin, joita tutkijat ja järjestöjohtajat eivät kykene näkemään ja jotka eivät pidä melua itsestään. Voimavarat kun menevät päivittäiseen olemassaolotaisteluun, on kyseessä siten isäntä tai renki. Kiinnostukseni ja tarkasteluni kohteena ovat keikkamiehet, ihmiset, jotka sijaitsevat tavallaan työväenluokan alasiinä misä palomiehet yläreunassa. Olen nimittäin nähnyt viimeisen neljännesvuosisadan aikana, että Suomeen on entistä korostuneemmin kehittynyt kahdet työmarkkinat, toiset sopimusten säätelemät, toiset tavallaan lainsuojattomat, jotka täytyy katkeä niin verottajien kuin työsuojelutarkastajien silmiltä.

Günter Wallraff on Saksan liittotasavallassa nostanut esiin pimeiden työmarkkinoiden todellisuutta. Erityisesti näin on huomiota kiinnittynyt niihin osattomiin ja syrjittyihin, joiden ainoan elämisen mahdollisuuden pimeät työmarkkinat muodostavat. Kyse on raa'asta riistosta. Näin tietenkin myös Suomessa. Mutta kyse ei ole yksin yhteiskunnallisen kehityksen sivurai-

teesta. Minusta suomalaisen pimeän työn todellisuus kertoo enemmänkin, että suomalaisen yhteiskunnan kehitys on viimeisen neljännesvuosisadan aikana mennyt sivuraiteelle.

Tietenkin tämäntyyppiset ilmeiset epäkohdat korjattiin edistyksellisellä 1960-luvulla. Toisaalta kuitenkin kaikkalainen työn sääntely on kääntynyt vastakohdakseen — näin olen ollut näkevinäni. Väitän, että työn lisääntynyt yhteiskunnallinen valvonta on luonut uudet pimeän työn markkinat, laajentanut kuutamokeikkojen aluetta, luonut niille uudet ulottuvuudet.

Käyttäisin tässä yhteydessä käsitettä kittityö, se tietenkin yhteiskunnallisessa ja taloudellisessa merkityksessä. Se on sellaista yhteiskunnallisesti välttämätöntä työtä, jota julkiset työmarkkinat eivät kykene tyydyttämään. Se on työtä, joka alkaa, kun tavallisen työläisen eväät on loppu. Se on työtä, jonka tekijä Neuvostoliitossa palkittaisiin stahanovilaisena iskutyöläisenä, Reaganin Amerikassakin tällaisia riskityöläisiä arvostettaisiin, heidät palkittaisiin työpanoksensa mukaisesti. Suomessa sitä joudutaan tekemään salaa — kyse ei näin ole reppumiesten harmaasta työstä.

Olen pyrkinyt pohtimaan, selvittelemään, tekemään havaintoja, mikä on nykyisin pimeän työn yhteiskunnallis-taloudellinen ala, ketkä ja millaiset tekijät tuon alan täyttävät. Keille se on ensimmäinen, keille ehkä vasta kolmas työ. Mitä nuo usein epäinhimilliset ja mahdottomat hommat tekijöiltään vaativat. Mutta ennen muuta: Miten nuo työntekijät kadun varjoisalla puolen kokevat työnsä. Mikä on näiden irrallisten ja irtonaisten miesten yhteisyys, kuinka palkkatyön psykologia ilmenee näillä alueilla.

5. Suomalaisesta nyky-yhteiskunnasta

Itselläni on aikoinaan ollut numero. Olen oppinut tuntemaan näitä irtonaisia miehiä, myös heidän isäntiään. Olen myös nähnyt, ettei heistä juuri kukaan piittaa. He ovat tavallisen ihmisen ja heidän tulkitsijoittensa näköpiirin ulkopuolella. Näin vaikka he usein joutuvat tekemään yhteiskunnan ja taloudellisen toiminnan käynnille välttämätöntä työtä. Ilman heitä — uskallan kärjistää — nykyinen korttitalo romahtaisi.

Ennen on tutkittu sotapäälliköitä ja muita valtaapitäviä, ei ihmistä ja arkielämää. Nyt on tun-

keuduttava hiljaisuuden historiaan, pienen ihmisen todellisuuteen. Se on oikein — niin pitääkin, mutta riittääkö se, näinkin olen pohtinut. Ei nykyinen hyvinvointiyhteiskunta (jossa yhä useammalla on paha olla) ole toki samannäköinen kuin Suomi neljännesvuosisata tai sata vuotta sitten. Olen tuuminut sitäkin, etteivät parhaimpienkaan nykyedistyksellisten pohdinnat ole muuksimutavaa. Ei se loppujen lopuksi mitään auta, jos kurkistetaan kolikon klaavapuolelle. Sama Suomikolikko se on, katsoo sitä kummalta puolen tahansa. Se voisi auttaa, jos jostain saisi lukea, mitkä mekanismit ovat korvanneet entisaikojen linnanherrat ja kuninkaat, ketkä ovat astuneet heidän työnsä jatkajiksi, mikä on entisenlaista, vaikka muuttuneeksi väitetään, mikä sitten on sellaista, jota ei koskaan ole ollut, mikä sitten selittää tämän jokaisen ihmisen kokeman valtavan muutoksen. Siksi kai me pidämme verovaroin yllä kirjanoppineita: maksettuja miehiä ja maksettavia naisia.

Olen lueskellut taasen viime aikoina Olavi Paa-volaisen *Ristiä ja hakaristiä*. Olen ymmärtänyt, että hän koki kirjoittavansa vanhan murskautumisen ja uuden alun taitekohdassa. Hän halusi ottaa etäisyyttä, mutta mennä samalla asian ytimeen. Olen löytänyt tästäkin teoksesta ytimekkäitä lauseita, osuvia ajatuksia. Erityisesti mielikuvitustani siivitti Inkavaltion luhistumisen sosiologinen puoli, joka sittenkin on suhteellisen helposti selvitettävissä. Näin vaikka vastarinnan puute todistikin niin pelottavaa sielullista luhistumista — sellaisten kuilujen olemassaoloa sekä yhteiskunnan rakenteessa että sen kasvattamassa kansanluonteessa, että tätä kysymystä käsiteltäessä sosiologin on väistyttävä ja psykologin astuttava hänen tilalleen.

Tämä Nyky-Suomenkin »merkillinen yhteiskuntamuoto tuo etsimättömästi mieleen kuvan ylösalaisin seisovasta pyramidista. Ei työtätekevää järjestetty kansa, vaan valtiollisia ja järjestäviä etuoikeuksia nauttiva pieni yläluokka muodostaa pyramidin jalustan. Yhteiskunnallinen arvojärjestelmä on pelkistetty kahteen äärimmäisyyteen (tavallisiin ihmisiin ja heidän tulkitsijoihinsa) tässä järkiperäisyyden ihmevaltiossa». Mutta minä sinkoankin väitteen: Meidän Hyvinvointisuomemme on »liikaorganisoitu. Kaiken (luuloteltu) järjestelmällisyys, täydellisyys, taroituksenmukaisuus on kehitetty liian pitkälle.»

Tämä Konsensus-Suomi »toimii kuin kone, joka ei siedä pienintäkään vikaa. Pienikin isku riittää pysädyttämään koko koneen.» (Lainaukset Paavolaiselta).

Nyt tuo pyramidi on vajaassa miespolvessa (olen jostakin lukenut, että miespolvi on ajanmitta, jonka kesto on kolmannesvuosisata) kiepsahtanut nurinniskoin. Sen kärki lepää koko painollaan maahan lyödyn Suomen miehen selkärangan päällä. Häntä kutakin kyllä erikseen juotetaan, syötetään ja rauhoitellaan kuten joskus silloin ennen kyvyttömiä kulissikuninkaita. Vaikka häntä ei tarvita, tarvitaan tätä Suomen miehen rujoa jälkeläistä illuusion luomiseksi sosiaalisesta tasa-arvosta, Hyvä-Suomesta.

Haluan nähdä tässä ja nyt Nyky-Suomen suppilona, valtavana korkeuksiin kohoavana viljasiilona. Se on avoin alapäästään. Se on omituinen siilo, sillä ei ole laisinkaan tukijalkoja. Sen seinät ovat paksut, mutta pohjassa on lukuisia reikiä. Kunkin reiän tukkeena on harmaa, pölyinen, miltei näkymätön hahmo. Hän kantaa selässään säkkiä, jonka avoin suu on kiinnitetty tuohon reikään. Tietenkin kaikki yhdessä kannattavat tuota massiivista siiloa, mutta kukin joutuu erikseen kannattamaan koko sen sisältöä, siellä sisällä olevia tavallisia ihmisiä ja heidän tulkkejaan.

6. Kenen joukoissa seison?

On kuitenkin koottava ajatuksia yhteen, sillä »kaikkein mitä maailmassa on suoritettu tarvitaan mittapuu. Ilman sellaista kukaan ei ole vielä saanut mitään aikaan», sanoo jo kiinalainen viisauksin. Kun on lakannut pelkäämästä uhkaa ja tavoittelemasta palkintoja, silloin isäntien huuhkajan katse näkee sinut kaikkein vaarallimmaksi tyypiksi. Eli kuka ja ketkä ovat kavereitani, ne joiden kanssa haluan keskustella — siinä on oltava tarkka. Kenenkään pullasorsaksi, ajatusten rikastajaksi en halua alistua. Oma itsenäisyyttäni en aio menettää, mutta yksin jää huutavaksi ääneksi korvessa — parhaassa tapauksessa pylväspyhimykseksi, totuuden torveksi.

Mielessäni on tässä 1970-luvun alku: aika, jolloin edistyksen kärkijoukko oli tietävinään, mikä on työtätekevän ihmisen parhaaksi, mikä on ihmisen, yhteiskunnan ja maailmanhistorian ole-

mus. Olisi pitänyt astua vain joukkoon mukaan, ottaa tulevaisuus käsiin. Näin ongelmat olisivat tulleet ratkaistuksi. Vaikka homma houkuttikin, oli siinä jotain epäaitoa, todellisen todellisuuden vastaista. Seurailin tuolloin kavereita, jotka ryhtyivät pullasorsiksi, prototyöläisiksi tyydyttämään toisten tarpeita; tai — sanon asian suoraan — kaljasiepoiksi, jotka viihtyivät huivipiäiden joukossa, kokivat elävänsä jätkän paratiisissa. Aika on osoittanut, että kyseessä oli kulissi. Edistykseellinen luokkatietoinen lukeneisto tahtoi ja halusi rakentaa oman oikean maailmansa porvareiden korkeakirkollisen onton isänmaallisuuden rinnalle ja sijaan.

Aluksi innostuinkin noihin uusiin ilmestyksiin, mm. J.P. Roosin elämäntapatutkimukseen. Asun nimittäin Vantaan Koivukylässä. Olen kuitenkin aavistavinani, että jotain on todella pahasti pielessä — silloinkin kun luettavissa ja nähtävissä on merkittävää ja varteenotettavaa. Joskus tuntuu jopa siltä, että ulkooppineet ja -opetetut onttopäät tekevät kaikenkattavaa outoa tulkintaa niin ihmisestä kuin yhteiskunnastakin, alistavat hänet tutkimuksellisille tarkoituksiperäisyyksilleen, käyttävät häntä oman oikean maailman katsomuksensa rakennuspuina, tulevat kovertaneeksi elävää elämää sisältäpäin.

Otan avuksi kehikon Ajatella—Sanoa—Tehdä. On nimittäin pidettävä mielessä, ettei saa sanoa, mitä ajattelee, mutta on ajateltava, mitä sanoo. Sana on teon ensimuoto, sanasta miestä jne. Luulen, että nykytieteilijät, kaiken ymmärtäjät ja selittäjät kertovat kauniin sanakääntein, mitä he ajattelevat. He eivät sano mitään, puhumatakaan tekemisestä. He eivät ole kavereitani. He ovat itseminäisiä ajatuksensa orjia, järjen kapitalisteja, Hyvinvointi-Suomen lapsia, elävät sen luomissa instituutioissa ja kaavoissa, luulottelevat omistavansa elämänsä kulissit, ovat näennäiskriittisiä. Tämän yhteiskunnan nokkelien eläkkien nostokkaaksi en halua. He kun keskustelevalt vain keskenään, käpertyvät toistensa turvaan, elävät itse luomissaan hengen ghettoissa, ovat tämän yhteiskunnan etuoikeutettuja, saavat toteuttaa ihkaitseään, ovat sen tuki ja turva. Heidän kanssaan voisi olla hauska haastaa riitaa, vaikka olen haistavinani ja maistavinani noiden yli-ikäisten seurapiirinuorten ja itsensä ylentäjien ilmapiirin eltaantuneeksi.

Lopuksi sitten, keitä pidän kaikkein kiinnos-

tavimpina keskustelukumppaneina? En suinkaan samanmielisiä. Ei siitä mitään synny, jos Kieku vain Kaikuaan kuuntelee. Minusta naistietoinen tutkimus, feminismi, on haaste kelle tahansa. Ihmiset pyrkivät ratkaisemaan itselleen tärkeitä, todellisia kysymyksiä tutkimuksellisesti. He ovat avanneet omia näkökulmiaan niinkutsuttuun hiljaisuuden historiaan, ihmisestä itsestään käsin.

Koen oman lähestymistapani tähän rinnakkaiseksi, miehiseksi. Jos todellisuutta ei ole tutkittu naisnäkökulmasta, niin ei miestenkään. Onhan K. Marx todennut, että yksinkertaisin, iäti pysyvä, työnjako on naisen ja miehen välinen. Kumpikaan ei ole yksin mitään, mutta yhdessä ihmiselle itselleen ja tulevaisuudelle elintärkeitä.